Raymond R. Hausoul

Ik ben geen man van veel woorden

Mozes' excuses tegenover God

Bij de brandende braamstruik roept Jahweh Mozes als dienstknecht. Mozes weigert aanvankelijk. Met vier excuses hoopt hij dat God van gedachte verandert en iemand anders kiest (Ex.3:11-4:17). Mozes is niet enthousiast over Gods roeping, maar krijgt het niet over zijn lippen om dat rechtstreeks tegen Hem te zeggen. Dit artikel concentreert zich op de betekenis van Mozes' vierde excuus: Ik ben geen man van veel woorden.

Zwaar van mond en tong

Mozes is geen man van veel woorden. Hij is 'zwaar van mond en zwaar van tong' (Ex.4:10). Zijn welsprekendheid is onvoldoende krachtig om Israël te motiveren Egypte te verlaten en naar de Sinaï te gaan. God moet maar op zoek gaan naar een betere heraut. Zo hoopt Mozes, na drie mislukte excuses, met dit vierde excuus aan Gods roeping te ontkomen.

Het is echter onduidelijk waarnaar Mozes verwijst met zijn uitdrukking 'zwaar van mond en zwaar van tong'. Vertalingen kiezen voor: 'Ik kan nooit de juiste woorden vinden' (NBV), 'Ik kan erg moeilijk uit mijn woorden komen' (GNB), 'ik spreek onduidelijk en moeizaam' (HSV), 'ik ben zwaar van mond en zwaar van tong' (NBG, vgl. SV), 'ik spreek moeilijk en traag' (WV). Later refereert Mozes nog twee keer hieraan: 'De Israëlieten luisterden niet eens naar mij, hoe zou dan farao naar mij luisteren, terwijl ik onbesneden lippen heb?' (Ex.6:12), 'Ik heb immers onbesneden lippen; hoe zou farao dan naar mij luisteren?' (6:30).

Een fysieke aandoening

Op basis van bovenstaande uitspraken werd wel gedacht dat Mozes een fysieke aandoening had en niet goed sprak.[1] Welke aandoening dat precies was, blijft onbekend. Een joodse legende in *Midrash Rabbah* Exodus stelt dat Mozes een spraakgebrek had, omdat hij als baby zijn tong aan een hete kool verbrandde (1.26–31). Jahweh reageert dan op Mozes' excuus met te stellen dat Hij als Schepper boven alle fysieke hindernissen staat.

Toch is een fysiek spraakgebrek moeilijk te vereenzelvigen met de vele voordrachten die Mozes hield. Hoe kreeg hij dat voor elkaar met een spraakgebrek? Genas God hem daarvan? Daarover vernemen we niets in de Bijbel. Stefanus betuigt juist het tegenovergestelde: 'Mozes werd onderwezen in alle wijsheid van de Egyptenaren en was machtig in woorden en in daden' (Hand.7:22). Dit 'machtig in woorden' wijst niet op een fysiek spraakgebrek. Het is ook vreemd dat Mozes zo'n fysiek spraakgebrek pas als laatste excuus vermeldt. Een spraakgebrek zet men veeleer op de eerste plaats. Als Mozes een fysiek spraakgebrek had, past dit dus moeilijk bij de brede context. Rabbi Samuël ben Meir (acr. Rashbam, 1085–1158) zag de hypothese van een spraakgebrek zelfs als laster. Jahweh roept toch geen stotteraar als profeet om zijn volk te onderwijzen? Dat kon volgens ben Meir onmogelijk het geval zijn geweest.

Een taalachterstand

Een andere mogelijkheid is dat Mozes wil zeggen dat hij geen Hebreeuws of Egyptisch meer beheerst.[2] Zijn lange verblijf in Midjan kan daar de aanleiding voor zijn geweest. Ook is het mogelijk dat hij zich nooit als een volledige Israëliet of volledige Egyptenaar zag. Vanaf het begin was zijn identiteit onduidelijk, omdat hij in twee werelden, op de grens van twee volken, leefde.[3] De vreemdelingschap die zich daarmee ontwikkelt, komt ook tot uiting in de naam van zijn zoon, Gersom: 'Ik ben een vreemdeling geworden in een vreemd land' (Ex.2:22), en in zijn typering van Jahweh als de God van *jullie* voorvaderen (3:13). Als Mozes dit in Exodus 6:12 en 6:30 herhaalt, komt dat nog krachtiger tot uiting. Er is teveel afstand tussen Mozes en Israël om namens hen tot farao te spreken. Israël twijfelt aan de loyaliteit waarmee Mozes optreedt. Mozes beseft al bij zijn roeping dat dit een probleem is. Hij is een man met 'onbesneden lippen'. Zijn hart staat wel op de juiste plaats, maar hij heeft de culturele achtergrond niet mee. God reageert op dit excuus door Mozes eraan te herinneren dat Hij het is die een mens de opdracht en de kracht geeft om te gehoorzamen (4:11). Dat geldt dan niet alleen voor Mozes, maar ook voor Israël.

Nederigheid

Een andere uitleg verbindt 'onbesneden van lippen' met de uitdrukking 'onbesneden van hart'. Die laatste uitdrukking is beter bekend. We beseffen dat ze niet op iemand met een fysieke afwijking van het hart wijst. 'Onbesneden van hart' wijst op iemand die God niet gehoorzaamt. 'Onbesneden van lippen' heeft dan een soortgelijke betekenis: mijn lippen willen God niet gehoorzamen. Volgens Philo van Alexandrië en Adamantius Origenes werd Mozes enorm laagdenkend over zijn eigen kunnen toen hij hoorde hoe mooi God vanuit de braamstruik sprak. Hij voelde zich toen totaal onwaardig tegenover God en volledig ongeschikt voor Gods opdracht.[4] Die terughoudendheid blijkt ook uit Mozes' aanhef: 'Och Jahweh', en de uitdrukking: 'uw knecht'. We vinden ze ook bij Saul, die uit een prominente familie kwam, maar zich ongeschikt zag voor het koningschap (1Sam.9:21). Of bij David die als een held wordt gevierd maar zich toch onwaardig acht voor het koningschap (18:23). Of bij Jesaja en Jeremia die machtige visioenen ontvangen en dan belijden dat ze niet waardig zijn (Jes.6:5; Jer.1:6). Vooral de parallel tussen Mozes en Jeremia valt op. In beide gevallen verontschuldigt de profeet zich voor het slechte spreken. Beide profeten hopen daarmee te bereiken dat God nog eens goed nadenkt of Hij hen wel wil zenden. In Exodus 6:12 en 6:30 komt die houding van Mozes opnieuw tot uiting. Deze uitleg van Mozes' excuus lijkt mij het meest voor de hand te liggen. Evenals in Exodus 3:11 verexcuseert Mozes zich dan bij Jahweh met een beroep op de eigen geringheid.

Jahwehs verhevenheid

Jahweh vindt Mozes' argument ontoereikend. Mozes' spreken mag een excuus voor hemzelf zijn, maar voor Jahweh is het geen obstakel. Waar Mozes op zijn ongeschiktheid wijst, wijst God op zijn geschiktheid. God gaf aan mensen het vermogen om te spreken, te horen en te zien. Hij is zelfs in staat om mensen stom, doof, ziende en blind te maken. Hij kon Mozes' hand binnen een oogwenk melaats maken en even snel weer genezen. God staat boven de mens met al zijn zwakheden en tekortkomingen. Of het nu om Mozes, de Israëlieten of een ander mens gaat. God staat boven hen als Schepper. Hij opent oren en ogen en geeft de mens een mond. Zo zei God tot Mozes: 'Wie heeft de mens een mond gegeven? Of wie maakt iemand stom, doof, ziende of blind? Ben Ik het niet, Jahweh?' (4:11).

God die mensen stom, doof, ziende of blind maakt

De uitspraak in 4:11 dat God mensen stom, doof, ziende en blind maakt, is vaak aangegrepen om te concluderen dat Hij mensen willekeurig beperkt. God maakt de ene mens blind, de andere stom, zoals het Hem goeddunkt en het in zijn

hart opkomt. De kerkvader Aurelius Augustinus verzette zich al tegen zulk een interpretatie van deze tekst. In zijn tijd wezen de Marcionieten op deze tekst om het Oude tegen het Nieuwe Testament uit te spelen.[5] De Jahweh van het Oude Testament was een gruwelijk tiran, een demonisch monster, die er van genoot om op basis van zijn pure willekeur mensen te laten lijden en in smarten te laten creperen. Daar tegenover stond Jezus Christus, van wie het Nieuwe Testament getuigde dat Hij als liefdevolle Verlosser en genadige Bevrijder was gekomen om mensen te genezen van de blindheid, stomheid en doofheid waarmee Jahweh de mensen treiterde. Voor Augustinus was zulk een opvatting over God en zijn geïnspireerde Woord volstrekte dwaalleer. Nergens was er in de Bijbel een situatie te vinden waar God mensen zonder enige reden of oorzaak fysiek beperkte. Als Jahweh dat deed, dan had dat zijn basis in de ongehoorzaamheid tegenover Hem. Een voorbeeld hiervan zien we bij de farao. Doordat hij ongehoorzaam is aan Gods oproep, brengt Jahweh meerdere plagen over hem. God slaat dus wel mensen met ziekte, maar Hij doet dat niet in pure willekeur. Het is een reactie op de hardnekkige ongehoorzaamheid van een mens. Zulk een tuchtmaatregel blijft in de Bijbel wel een zeldzaamheid. Dat roept op tot voorzichtigheid in de veroordeling van de zieke. Zelfs als men weet heeft van een bepaalde zonde in iemands leven moeten we nog enorm voorzichtig zijn om een fysiek gebrek rechtstreeks in relatie te brengen met Gods tucht. Er zijn slechts weinig situaties waarin God mensen met ziekte slaat, niet alleen in het OT, maar ook in het NT. Maar ze zijn er wel. Zo wees Aurelius Augustinus al op de woorden van Jezus: 'Ik ben tot een oordeel in deze wereld gekomen, opdat zij die niet zien, zien zouden, en die zien, blind zouden worden' (Joh.9:39). Wie zich tegen Christus keerde werd blind. In dit geval ging het niet om een fysieke blindheid, maar om een geestelijke blindheid die tot stand kwam vanuit de verharding van het hart, zoals dat ook bij de farao het geval was (vgl. Ex.4:21).
In de joodse traditie bestaat zelfs de gedachte dat God Mozes wilde genezen van zijn fysieke spraakgebrek. Omdat Mozes zich echter heftig verzette, koos Jahweh ervoor om Mozes niet te genezen.[6] In de Bijbel ontbreekt die houding bij Jahweh, waardoor deze joodse uitleg in de lucht komt te hangen. Jahweh neemt veeleer de volledige verantwoordelijkheid op voor zijn heraut. Hij waakt over Mozes als zender en over de Israëlieten als ontvangers van zijn boodschap. Hij geeft de mensen een mond en oren. Mozes hoeft zich geen zorgen te maken over zijn vierde 'probleem'. Jahweh zal met zijn lippen zijn en aan hem onderwijzen wat hij moet antwoorden. Dit is de belofte die later ook aan de profeet Jeremia wordt gegeven (Jer.1:6). Wat Mozes, Aäron, Jeremia of andere gezanten van Jahweh zeggen en hoe ze het weergeven, wordt door Jahweh gecoördineerd. De zaak valt niet alleen onder hun eigen verantwoordelijkheid. Hij is bij hen!

Mozes' onwil en Gods laatste woord

Nadat Jahweh op het vierde excuus van Mozes heeft gereageerd, probeert Mozes nog voor een laatste keer met een goedkope conclusie aan zijn roeping te ontkomen. Die reactie zorgt er meteen voor dat de totale context van Mozes' excuses in een ander daglicht komt te staan. Mozes' nederigheid is helemaal niet zo nederig. In 4:14 ontbrandt zodoende de toorn van Jahweh over Mozes' houding. Die reactie van Jahweh wijst niet op een houding van nederigheid bij Mozes, maar op een houding van afwijzing. Met zijn verschillende excuses hoopt Mozes eigenlijk dat Jahweh iemand anders kiest. Hij is gewoon niet enthousiast over de roeping die God voor hem heeft, maar hij krijgt het niet over zijn lippen om dat rechtstreeks tegen God te zeggen.
Op een indirecte maar toch wel duidelijke manier probeert hij nog eens beleefd de vraag van Jahweh terzijde te schuiven: 'God mag zenden, wie Hij maar wil zenden'. Een nieuw excuus is er niet meer voor Mozes. Mozes' woordkeus laat zien dat hijzelf deze opdracht niet wil uitvoeren. Op moderne wijze zegt hij: 'Met alle respect, Jahweh, U moet toch nog wel iemand anders kennen die U met deze opdracht wilt uitzenden'.

De Septuaginta vertaalt Mozes' conclusie daarom met: 'Wijs een bekwaam ander aan die U zult zenden'. Met deze gevleugelde woorden hoopt Mozes zich te mogen verontschuldigen bij God om niet naar Egypte te moeten terugkeren. Van alle Bijbelse personages zal alleen nog Jona zo'n houding tonen.
De schrijver van Exodus verduidelijkt vervolgens dat Jahweh op dat moment toornig is op Mozes (Ex.4:14). Deze toorn komt niet pas op na Mozes' laatste uitspraak in vers 13. Het Hebreeuws wijst er op dat deze al aanwezig is en uit de voorafgaande situaties groeide. De continue afwijzing die Jahweh van Mozes te horen krijgt, maakt God toornig.
In zijn genade neemt Jahweh nu voor de laatste keer een initiatief. Hij zal Aäron naar Mozes sturen om hem te helpen. Deze komst van Aäron wordt als een vaststaand feit neergezet. Aäron komt. Daarmee komt er ook een einde aan alle excuus voor Mozes. Het gesprek met Jahweh is ten einde. Aäron zal samen met Mozes spreken. Mozes blijft dus betrokken in Gods opdracht.
De Almachtige heeft het laatste woord over de mens. Als Jahweh zendt, komt het er niet op aan wie de mens is die Hij zendt. Het komt erop aan wie Jahweh is. Geen gespeelde nederigheid van Mozes houdt Jahweh daarvan af. God heeft het laatste woord.

Noten

1. *Aurelius Augustinus, De Diversis Quaestionibus (Verschillende vragen), z.d., Ex10,16;*
2. *Thascius C. Cyprianus (±200–258), Ad Fortunatum: Aan Fortunatum (Carthago, 253AD); Adamantius Origenes, Homilieën op Lucas, z.d., 5:3; Philo, "De Vita Mosis - On the Life of Moses", in The Works of Philo, vertaald door Charles D. Yonge (Peabody: Hendrickson, 2005), 1.83.*
3. *Carolyn Jones, "Moses: Identity and Community in Exodus", in: In Good Company: Essays in Honor of Robert Detweiler, AAR Studies in Religion 71 (Atlanta: Scholars, 1994), 370, 381–382.*
4. *Scott M. Langston, Exodus through the Centuries, Blackwell Bible Commentaries (Oxford: Blackwell, 2006), 64.*
5. *Augustinus, De Diversis Quaestionibus: Verschillende vragen, Ex8.*
6. *Freedman en Maurice, Midrash Rabbah: Exodus, 3.17.*